

FINANČNÍ PODPORA MISIJNÍ PRÁCE APOŠTOLA PAVLA: EVANGELIUM ZADARMO?¹

Peter Cimala

FINANCIAL SUPPORT OF THE MISSION WORK OF THE APOSTLE PAUL: THE GOSPEL FOR FREE?: This paper presents the New Testament contribution to the debate on the financial independence of the Czech churches and their operation without state support. For this purpose we investigate some aspects of the financial policy of the apostle Paul, documented in the New Testament. The first chapter deals with the socio-historical context in Greco-Roman society and possible means of livelihood for teachers or wandering missionaries in the first century. In the second chapter we focus on some attitudes toward manual work in antiquity as the context of Paul's own trade and his work ethos. The following part shows briefly the texts relevant to our topic; this digest documents the variety and flexibility of the apostle Paul regarding support for mission work. The final chapter is a synthesis of the essay and an attempt to present three "rights" and "freedoms" for both the pastors and the churches to seek and accept possible means of support based on the socio-economical context and setting, with their obvious pros and cons. In the conclusion we address the question, what were the necessary conditions on the side of the early local churches and the apostle Paul which allowed him to preach the Gospel for free.

Předložené zkoumání je novozákonním příspěvkem k probíhající diskusi o přechodu k samofinancování církví v České republice.² Z celého Nového zákona se pro zvolené téma zdá být jako nejprínosnější život a teologie apoštola Pavla, a to z několika důvodů. Jednak proto, že v Pavlových listech máme dochována nejstarší i nejobsáhlejší svědectví o financování rané

¹ Tato studie je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci grantu GA ČR P401/12/G168 „Historie a interpretace Bible“.

² Text je upravenou a rozšířenou verzí referátu předneseného na Teologickém fóru v Praze, 24. 3. 2014.

církve a misijní práce.³ Dále také proto, že v jeho listech se nejvýrazněji odráží život prvních křesťanských komunit, který se rozvíjel na základě „samofinancování“. Jednalo se tedy o model, k němuž se převážná část českých církví postupně navrácí.

V úvodní kapitole představujeme čtyři základní možnosti obživy filosofů v období antiky, na ni pak navazuje stručné srovnání přístupů k manuální a řemeslné práci v řecko-římské společnosti. Třetí kapitola se zaměřuje na zdroje obživy apoštola Pavla, jak jsou doloženy v jeho epištolách i ve Skutcích apoštolských. Ve čtvrté části se dostáváme k syntéze našeho zkoumání a možným modelům financování církevních pracovníků dnes. Historické pozadí financování apoštolské služby je doplněno o exkurz do spisu Didaché, v němž si můžeme všimnout zajímavých zmínek o dávání a podpoře v době poapoštolské. Na závěr studie se obrátíme k otázce, do jaké míry Pavel zvěštoval evangelium skutečně zadarmo.

1. Možnosti obživy kazatelů, učitelů či filosofů v antice

Pavel patrně nepocházel z horních společenských vrstev, což by mu poskytovalo plnou finanční nezávislost.⁴ Sdílel tedy úděl ostatních putujících kazatelů, kteří si museli hledat vhodné zdroje příjmů pro svoji obživu. Formy zajištění misijní práce měly své praktické důsledky a ovlivňovaly zásadním způsobem každodenní život. Podívejme se nejprve na možnosti obživy kazatelů evangelia v prvotní církvi, a to na pozadí antické diskuse o vhodných formách zabezpečení filosofů, která je doložitelná od časů Sókratových.⁵

³ Přehledně k tématu viz J. M. Everts, „Financial support“, in: *Dictionary of Paul and His Letters*, Downers Grove: InterVarsity Press, 1993, s. 295–300.

⁴ K diskusi o Pavlově původu a sociálním statutu viz M. Hengel, *The Pre-Christian Paul*, London: SCM Press, 1991, s. 15–17; E. W. Stegemann, W. Stegemann, *Urchristliche Sozialgeschichte: Die Anfänge im Judentum und die Christuskirchen in der mediterranen Welt*, Stuttgart: Kohlhammer, 1995, s. 256–261; z domácích studií M. Ryšková, *Pavel z Tarsu a jeho svět*, Praha: Karolinum, 2014, s. 83–86.

⁵ Viz Chrysippova úvaha ze 3. st. př. Kr. o vhodném způsobu opatrování živobytí pro mudrce (DL 7,189).

Pokud nebyl učitel, kazatel dostatečně movitý, nabízely se mu následující možnosti:

1. výuka za poplatky (zejména sofisté);
2. žebrání (kynikové a potulní filosofové, také nepraví kynikové);
3. přijetí místa domácího učitele, filosofa (v domě nějakého zámožného občana);
4. řemeslná nebo zemědělská práce.⁶

Každá z uvedených forem obživy představovala jisté úskalí na rovině osobní i sociální – nabízela na jedné straně větší či menší ekonomickou nezávislost, zároveň ovlivňovala společenskou pověst.⁷ Ti, kteří přijímali za vyučování mzdu, poplatek (řec. *misthos*) nebo byli podporováni movitými patrony či přáteli, bývali podezíráni z toho, že prodávají lásku k moudrosti (*filo-sofia*) a k pravdě a učí „na zakázku“. Špatná pověst sofistů jako „obchodníků s moudrostí“ se objevuje u Xenofóna či Platóna.

Sókrates: Není-li pak, Hippokrate, sofista jakýsi obchodník nebo kupec se zbožím, kterým se živí duše? Mně aspoň se zdá, že to je někdo takový.

Druh: A čím se živí duše, Sókrate?

Sókrates: Zajisté naukami, děl jsem já. A jen ať nás, přáteli, sofista neoklame vychvalováním toho, co prodává, jako to dělají prodavači tělesných potravin, obchodník a kupec. (Prot. 313)⁸

Oproti sofistům jako profesionálním učitelům, kteří si mohli výukou vydělat nemalé jmění, byl Sókrates považován za vzor nezávislého filosofa, který žil skromně a nepřijímal za své učení od nikoho mzdu ani dary.

⁶ Uvedené čtyři možnosti zmiňuje např. R. F. Hock, *The Social Context of Paul's Ministry: Tentmaking and Apostleship*, Philadelphia: Fortress Press, 1980, s. 52.

⁷ Podrobněji Hock, *The Social Context of Paul's Ministry*, s. 52–59.

⁸ Platón, *Prótagoras*, Praha: OIKOYMENH, 2000, překlad F. Novotný, srov. dále Prot. 315. K otázce mzdy sofistů viz W. K. C. Guthrie, *The Sophists*. Cambridge: Cambridge University Press, 1971, s. 35–40.

Další možností obživy, která představovala jistý druh nezávislosti, bylo žebrání.⁹ Nicméně tím bylo v antice obecně opovrhováno. „Nebude si vést jako kynik a nebude žebrat“, napsal o mudrci Epikúros v jednom ze svých aforismů.¹⁰ Ztráta sociálního statutu byla daní za získanou svobodu a nezávislost.¹¹ Na základě novozákonních textů můžeme v případě apoštola Pavla celkem spolehlivě vyloučit žebrání jako formu obživy. Je zřejmé, že Pavel nebyl „žebravým apoštolem“, což dokládá svým životem i učením – sám manuálně pracoval a ve svých listech vybízel křesťany k obživě poctivou prací.

Zakládejte si na tom, že budete žít pokojně, věnovat se své práci a získávat obživu vlastníma rukama, jak jsme vám již dříve uložili. Tak získáte úctu těch, kdo stojí mimo, a na nikoho nebudete odkázáni. (1Te 4,11–12)¹²

Z Pavlových listů i Skutků vyplývá, že jeho dlouhodobým a snad i hlavním zdrojem příjmů byla řemeslná práce, přestože – jak uvidíme níže – nešlo o zdroj jediný. Nutno dodat, že v kontextu řecko-římské kultury nemusela být manuální práce apoštola Pavla a jeho spolupracovníků či žáků hodnocena výhradně pozitivně, a to ani samotnými křesťany.

2. Obživa prací

Bylo by zjednodušující tvrdit, že antická společnost pohlížela na práci (řec. *ergon*) pouze negativně. Hanbou nebyla práce samotná, nýbrž lenost a zahálka (řec. *aergos*). Podle Hésioda se bozi i lidé horší na toho, kdo žije nečinně. „Práce, ta není k necti; to zahálka přináší hanbu.“ (Opera et Dies 311)¹³ S postupným nárůstem počtu otroků, kteří vykonávali práci pro svo-

⁹ Zejména kynik Diogénés ze Sinope je zmiňován jako žebrák, který žebrel veřejně a žádal o peníze i své přátele (Diogenes Laertius, DL 6.46.50).

¹⁰ Epikúros, *O štěstí a mravnosti*, Praha: Svoboda, 1970, s. 35.

¹¹ Takto Everts, „Financial support“, s. 295.

¹² Biblické citace podle Českého ekumenického překladu (ČEP), 17. vydání z roku 2009, není-li uvedeno jinak.

¹³ Srov. Op. 303nn, citováno dle „Práce a dni“, in: *Železný věk*, Praha: Odeon, 1976, s. 20.

bodné občany se ve společnosti proměňoval i pohled na fyzickou práci, přičemž hodnocení jednotlivých zaměstnání a řemesel nebylo totožné. Podle Aristotela neměli v některých obcích řemeslníci podíl na úřadech, dobrý občan se neměl těmto činnostem ani učit a obec s nejlepším zřízením neměla učinit řemeslníka občanem (Polit. 1277ab–1278). Despekt vůči rukodělné práci vyjadřuje později Cicero následovně:

... nedůstojné svobodného člověka a špinavé jsou živnosti všech lidí placených, od kterých se kupuje práce rukou, nikoli práce umělecká, neboť jejich mzda je právě potvrzením jejich otrocké závislosti ... I všichni řemeslníci mají špinavé zaměstnání, neboť řemeslnická dílna nemůže v sobě chovat nic ušlechtilého. (De Officiis I, 150.151)¹⁴

Dodejme, že větší úctě než řemeslníci se těšili rolníci (Polit. 1318b).¹⁵ V tomto ohledu apoštol Pavel vykonával špinavé a nedůstojné zaměstnání. Hodnocení manuální práce také souviselo se sociálním postavením příslušného jedince. Z pohledu elity byla duševní činnost nadřazena fyzické námaze. Antickým ideálem byl svobodný občan, který nemusel pro svou obživu pracovat, a tak měl dostatek času věnovat se umění, sportu, vědě, filosofii a péči o *polis*.

Dvojitý pohled na manuální práci dokládá Sírachovec (Sír 38,24–34). Na jedné straně je uznána potřebnost různých řemesel pro budování města (Sír 38,32), na straně druhé s sebou usilovná práce a starost o živobytí přináší určitá omezení a nedostatek volného času (řec. *scholé*) pro intelektuální činnosti.

¹⁴ Cicero, *O povinnostech*, Praha: Svoboda, 1970, s. 83, překlad J. Ludvíkovský.

¹⁵ C. Mossé, „Člověk a oikonimia“, in: J.-P. Vernant (ed.), *Řecký člověk a jeho svět*, Praha: Vyšehrad, 2005, s. 31, dokládá, proč nebyla řemesla příliš ceněna oproti rolnictví. Tento nepoměr osvětluje vztah mezi půdou a polis, který měl několik rovin: ekonomickou, náboženskou a politickou: „Neboť nejen že pouze občané mohli vlastnit půdu, ale často bylo nutné vlastnit půdu, aby člověk mohl být občanem.“

Moudrost písaře roste ve volné chvíli klidu, a kdo je ušetřen starostí, může se věnovat moudrosti. Jak se může věnovat moudrosti ten, kdo drží pluh, a kdo se pyšní bodcem pro dobytek? (Sír 38,24–25)

Ti, kdo se spoléhají na své ruce, nemají čas věnovat se moudrosti (Sír 38,24), studovat Zákon (Sír 38,33), a proto nejsou voleni jako zástupci lidu a nezauímají přední místa ve shromáždění.¹⁶

Tato pasáž je příkladem přesvědčení, že i přes nespornou užitečnost manuální práce je duševní práce přeci jen činností nadřazenou. Apoštol Pavel nemohl anebo se záměrně nechtěl věnovat výhradně duchovní práci, řekněme péči o „Boží obec“. Je zřejmé, že manuální práci nepovažoval za neslučitelnou se zvěstováním evangelia.¹⁷ Hock se domnívá, že přestože čas strávený řemeslem znamenal značné omezení, bylo Pavlovo řemeslo dobře slučitelné s misijní činností v tom, že při práci měl možnost rozmlouvat se spolupracovníky, zákazníky i s těmi, kteří se jen tak zastavili – to byla příležitost zvěstovat evangelium.¹⁸

Pavlův kladný postoj k fyzické práci patrně vycházel ze starozákonní a židovské tradice.¹⁹ Nicméně z dochovaných zpráv nelze přesně určit, kdy si Pavel své řemeslo osvojil. Přestože byl mužem několika světů, jako pravděpodobné se zdá, že řemeslu se vyučil již v rodině nebo během studií, což by odpovídalo židovské tradici spojující manuální práci se studiem Tóry.

¹⁶ Zmínka u Sírachovce dobře ilustruje nejednoznačné postavení řemeslníka v řecké společnosti, protože se kvůli své práci nemůže věnovat „největší *techné*, kterou je *techné politiké*“, C. Mossé, „Člověk a oikonomia“, s. 36.

¹⁷ W. Schrage, *Ethik des Neuen Testaments*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, s. 238. Schrage si všímá rozdílu mezi Pavlem a Ježíšem, který jako eschatologický prorok své řemeslo opustil.

¹⁸ Hock, *The Social Context of Paul's Ministry*, s. 67–68. Hock ve své studii dokládá, že Pavlovo řemeslo nebylo okrajovou záležitostí, ve své dílně trávil značnou část života.

¹⁹ Takto např. Schrage, *Ethik des Neuen Testaments*, s. 238. Také G. Bornkamm, *Apoštol Pavel*, Praha: Kalich, 1998, s. 30. Protože rabínské texty jsou až pozdějšího data, odvozují někteří badatelé Pavlovu praxi spíše z kynické tradice. Kritické vyhodnocení nového bádání viz Hock, *The Social Context of Paul's Ministry*, s. 11–16 a Ryšková, *Pavel z Tarsu a jeho svět*, s. 97.

Je vhodné spojovat studium Tóry s prací, neboť námaha vynaložená na obojí dává zapomenout na hřích. Avšak každé studium Tóry, které nedoprovází práce, nebude mít dlouhé trvání a skončí hříchem. (Avot II,2)²⁰

V Izraeli byla práce považována za Boží záměr pro člověka (Gn 1,28; Ž 104,19–24), i když se v důsledku hříchu změnila v tvrdou dřinu (Gn 3,16–19). Oba rozměry se vinou napříč biblickými texty. Tuto dvojnásobnost v Bibli, zahrnující Boží poslání i trpký úděl, vystihuje ve své etice Thielicke.²¹ Podle Desatera je uloženo Izraelcům šest dní pracovat (Ex 20,9.11), řemeslné dovednosti jsou darem od Hospodina (Ex 35,30nn) a v knize Přísloví nacházíme opakovaně kritiku lenosti i četné výzvy k pilné práci (Př 6,6–11; 10,4n; 12,27).

Citáty od Hésioda přes Sírachovce po Cicerona ilustrují škálu přístupů k řemeslné práci, zároveň osvětlují, proč tento druh zabezpečení misijní činnosti nebyl prost jistého pohrdání zejména v řecko-římské společnosti – na tomto pozadí je lépe pochopitelná Pavlova obrana ekonomické nezávislosti získané řemeslnou prací.

3. Zdroje obživy apoštola Pavla

Rukodělná práce byla pro apoštola Pavla jednou z forem zajištění obživy. Řečeno dnešní terminologií, Pavel tedy nebyl misionářem na plný úvazek, nýbrž na částečný.²² Vedle toho měl okruh spolupracovníků, přátel a podporovatelů (jednotlivců i sborů), což mu umožňovalo pokračovat v misijní činnosti i s omezenými a nestálými příjmy z vlastní práce, např. uhrazení nákladů na cestování napříč Římskou říší. Tato podpora různé povahy (finanční i praktické) zajišťovala nezbytné existenční minimum jak v případě

²⁰ Podle *Pirkej Avot: Traktát Babylónského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem*, Praha: Sefer, 1994, překlad B. Nosek.

²¹ H. Thielicke, *Theologische Ethik III/1*, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1955, s. 399, přehled biblického pojetí práce s. 395–410.

²² Poznámává R. Banks, *Paul's Idea of Community*, Exeter: The Paternoster Press, 1980, s. 153.

nemoci, tak zejména v období jeho dlouholetého věznění. Dodejme, že v antice byli lidé uvěznění nebo pobývající ve vazbě odkázáni na pomoc rodinných příslušníků a svých přátel.²³ Ve svých listech apoštol opakovaně děkuje za podporu své práce a označuje ji jako „podíl/partnerství“ (řec. *koinónia*) na díle evangelia (Fp 1,5). Podívejme se detailněji na jednotlivé zdroje Pavlovy obživy.

3.1. Práce jako zdroj obživy – nebýt na obtíž a zvěstovat evangelium zadarmo

Jedinou zmínku v Novém zákoně, že Pavel se živil jako výrobce stanů (řec. *skénopoiios*), nenacházíme v listech, nýbrž u Lukáše (Sk 18,3). Tento druh řemeslné práce byl dobře slučitelný s misijním působením, šlo o velmi mobilní řemeslo, které nevyžadovalo těžké a nákladné nástroje. Pavel se tudíž mohl dobře živit na svých zastávkách jako městský řemeslník.²⁴ Označení *výrobce stanů* nemá být chápáno doslovně, podle řady badatelů apoštol Pavel pracoval obecně s kůžemi, což mohlo zahrnovat výrobu stanů i dalších kožených výrobků, např. sedel.²⁵

Potom odešel Pavel z Athén a přišel do Korintu. Tam se setkal s jedním Židem, který se jmenoval Akvila a pocházel z Pontu. Nedávno přišel se svou manželkou Priscillou z Itálie, protože císař Klaudius vydal rozkaz, aby všichni Židé opustili Řím. Pavel se s nimi sblížil, zůstal u nich a **pracoval s nimi, poněvadž měli stejné řemeslo – dělali stany.** (Sk 18,1–3)

Jistě si, bratří, vzpomínáte **na naše úsilí a námahu, jak jsme ve dne v noci pracovali, abychom nikomu z vás nebyli na obtíž, když jsme vám přinesli**

²³ Péče o vězněné patřila mezi jeden z projevů zbožnosti, srov. Mt 25,44; Žd 13,3. Podrobně k realitě života v římském vězení a potřebě vnějších pomocníků srov. B. M. Rapske, *The Book of Acts and Paul in Roman Custody*, Carlisle / Grand Rapids: Paternoster Press / W. B. Eerdmans, 1994, s. 209–225. Autor se také věnuje diskusi, zda mohl Pavel provozovat své řemeslo v době svého zatčení, s. 324nn.

²⁴ M. Hengel, *The Pre-Christian Paul*, London: SCM Press, 1991, s. 17.

²⁵ Srov. W. Michaelis, *σκηνοποιός*, in: *The Theological Dictionary of the New Testament* VII, s. 393–394; Hengel, *The Pre-Christian Paul*, s. 17.

Boží evangelium. Vy i Bůh jste svědky, jak jsme se k vám věřícím zbožně, spravedlivě a bezúhonně chovali. (1Te 2,9–10)

Verše z 1Te jsou nejstarším dochovaným svědectvím, že apoštol Pavel i jeho spolupracovníci vedle kázání evangelia také manuálně pracovali. Působení v Tesalonice bylo spojeno s námahou, dřinou a prací (řec. termíny: *mochthos, kopos a ergazomai*). Pavlovou motivací bylo nezatěžovat místní křesťany, nebýt jim břemenem (srov. 2Te 3,8). Apoštol připomíná, že jeho služba nebyla doprovázena „postranními motivy“ jako chamtivost a lačnost (1Te 2,5).

To snad jen já a Barnabáš jsme povinni vydělávat si na živobytí? Který voják slouží za vlastní peníze? Kdo vysadí vinici a nejj, co urodila? Kdo pase stádo a neživí se mlékem toho stáda? Jsou to snad jen mé lidské úvahy? Neřká to sám zákon? V Mojžíšově zákoně je přečte psáno: „Nedáš náhubek dobytčeti, když mlátí obilí“. Má tu Bůh na mysli dobytek? Není to řečeno spíše pro nás? Ano, pro nás to bylo napsáno, neboť ten, kdo orá a kdo mlátí, má pracovat s nadějí, že dostane svůj podíl. **Když jsme vám zaseli duchovní setbu, bylo by to mnoho, kdybychom sklízeli vaši pozemskou úrodu?** (1K 9,6–11)

Od nikoho jsem nežádal stříbro, zlato ani oděv. Sami víte, že tyto **mé ruce vydělávaly na všechno, co jsem potřeboval já i moji společníci.** Tím vším jsem vám ukázal, že máme takto pracovat, pomáhat slabým a mít na paměti slova Pána Ježíše, který řekl: „Blaze tomu, kdo dává, ne tomu, kdo bere.“ (Sk 20,33–35)

Zmínka o obživě Pavla a Barnabáše v 1K 9,6 (řec. sloveso *ergazesthai*, Sk 18,3; 2Te 3,10.12) je v řeckém textu formulována negativně: „Nemáme snad právo nepracovat?“ Taktéž Lukáš připomíná Pavlovu manuální a namáhavou práci ve Sk 20,34.35, a to výrazy „tyto mé ruce“ a „tvrdě pracovat“ (řec. *kopiaó*). Stojí za povšimnutí, že v 1K 4,12a nacházíme všechny tři zmíněné řecké výrazy v jedné výpovědi „namáháme se, pracujeme svými vlastními rukama“ (καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσίν).

3.2. Přijímání a odmítání podpory od církvi

Přijímání podpory ze strany křesťanské komunity nebylo v řecko-římské společnosti prosto podezření, že osoba jedná s podobnými pohnutkami, jež bývaly přisuzovány sofistům – obohacení skrze vyučování a snaha se zalíbit kvůli zisku. Dobře to ilustruje zmínka v 2K 2,18, kde apoštol staví do protikladu jednání své a svých spolupracovníků ke kontrastu vůči oponentům v Korintu, kteří nějakým způsobem profitují z „duchovní práce“ – doslova *kramaří, kupčí* s Božím slovem, jak je překládáno sloveso *kapéleuo* (καπηλεύω).²⁶ Právě termín *kapélos* (drobný obchodník) se objevuje v souvislosti se sofisty u Platóna (viz citovaný Prótagoras 313). Pavel zde poukázal na motivy své služby, což se odráželo také v jeho (ne)ochotě přijímat podporu od místní církve.

Nebo jsem se snad dopustil hříchu, když jsem sám sebe ponížoval, abyste vy byli vyvýšeni, že jsem vám totiž evangelium zvěstoval zadarmo? **Jiné církve jsem okrádal, když jsem od nich přijímal podporu, abych mohl sloužit vám.** Když jsem byl u vás a měl jsem nedostatek, nikomu jsem nebyl na obtíž, **neboť čeho se mi nedostávalo, doplnili bratří, kteří přišli z Makedonie.** Ve všem jsem jednal a budu jednat tak, abych pro vás nebyl břemenem. (2K 11,7–9)

Velmi jsem se v Pánu zaradoval, že **již zase rozkvetla vaše péče o mne.** Vím, vždycky jste na to mysleli, jen jste neměli příležitost. Ne že bych si naříkal na nedostatek; naučil jsem se být spokojen s tím, co mám. Dovedu trpět nouzí, dovedu mít hojnost. Ve všem a do všeho jsem zasvěcen: být syt i hladov, mít nadbytek i nedostatek. Všecko mohu v Kristu, který mi dává sílu. Avšak **učinili jste dobře, když jste mi pomohli v mých těžkostech.** I vy to víte, Filipští, že v počátcích evangelia, když jsem vyšel z Makedonie, **ani jedna církev se nepodílela se mnou v příjmech a vydáních, jen vy sami;** vždyť i do Tesaloniky víc **než jednou jste mi poslali na mé potřeby.** Ne že by mi šlo o dary; jde mi

²⁶ Řecký termín se v NZ objevuje pouze v tomto verši a má dva hlavní významy: a) kupčit, obchodovat za účelem zisku (v tomto významu např. ČEP, Český studijní překlad); b) falšovat, podvádět a padělat za účelem dosažení většího zisku (taktó Jeruzalémská bible). Nelze jednoznačně určit, zda měl Pavel na mysli obohacování se (materiální zajištění) nebo spíše kvalitu jejich zvěsti, ve smyslu padělání, případně obojí. Více k pojmu H. Windisch, in: *The Theological Dictionary of the New Testament* III, s. 606–609.

o to, aby rostl zisk, který se připisuje k vašemu dobru. Dostal jsem tedy všecko a mám hojnost; jsem plně opatřen, když jsem přijal od Epafrodita dary, které jste mi poslali – jsou vůni příjemnou, obětí vhodnou, Bohu milou. (Fp 4,10–18)

Mohli bychom přidat další oddíly k tématu přijímání podpory, např. rozhodnutí nebýt břemenem pro obec v Korintu (2K 12,13–18); příklad pracovitosti a apoštolem nevyužité „právo“ (řec. *exousia*) být podporován (2Te 3,7–12).

3.3. Výzvy apoštola Pavla k podpoře křesťanských pracovníků

Přestože apoštol dával sebe samého za příklad a nabádal křesťany, aby se živili vlastní prací, zároveň máme doloženy výzvy, aby se v nově rodících křesťanských komunitách rozvíjela pohostinnost a podpora pracovníků, kteří sloužili na daném místě.

Doporučuji vám naši sestru Foibé, diakonku církve v Kenchrejích. Přijměte ji v Pánu, jak se sluší mezi věřícími, **pomáhejte jí, kdyby vás v něčem potřebovala**, neboť i ona byla pomocnicí mnohým i mně samému. (Ř 16,1–2)

Kdo je vyučován v slovu, **nechť se s vyučujícím dělí o všechno potřebné k životu**. (Ga 6,6)

Podle některých vykladačů je verš z Ga 6,6 nejstarším dokladem toho, co bychom mohli nazvat „profesionální“ křesťanská služba.²⁷ Motiv „sdílení, podílení se“ (řec. *koinónéó*) zahrnuje také praktické sdílení příjmů a výdajů (srov. Fp 4,15).

Z uvedeného přehledu vyplývá, že Pavel byl schopen se vyslovit pro nezištnou podporu svých spolupracovníků (Ř 16,1–2) i těch, kteří v rané církvi pracovali „v duchovní službě“ (Ga 6,6). Nezpochybňoval právo na podporu těch, kteří byli zapojeni do péče o církve (1K 9,6–18), zároveň sám fyzicky pracoval, aby zvěstoval zadarmo (2K 11,7). Jak rozumět těmto odlišným důrazům? Této volnosti, s jakou Pavel přistupoval k financování své služby, si všímá J. B. Souček. Ctil sice zásadu nenechat se vydržovat od sborů, a proto

²⁷ J. D. G. Dunn, *The Epistle to the Galatians*, London: A&C Black, 1993, s. 328.

si vydělával na živobytí manuální prací, avšak zmínky z jeho listů dokládají, že pokud byl jeho poměr ke sboru důvěrný, byl ochoten dary přijímat (viz Fp 4,15nn).²⁸ Jednalo se o *ad hoc* rozhodnutí? David Briones ve své studii zkoumal socio-teologické pozadí Pavlova přístupu k finanční podpoře a dochází k závěru, že lze sledovat tyto dvě fáze – při vstupu do daného města ji apoštol důsledně odmítal a živil se prací, až poté, co zde ukončil svoji službu, byl ochoten přijímat od místní komunity podporu pro své další misijní působení v jiné oblasti.²⁹

4. Modely financování církve

Vyznání církve, že Písmo je hlavním pravidlem života i víry, znamená, že v něm máme hledat poučení ve všech otázkách. Slovy již citovaného J. B. Součka: „Jde o to, najít základní směrnicí a na biblických příkladech si ujasnit, jak může a má vypadat řešení konkrétních otázek ...“³⁰ Dostáváme se otázce, do jaké míry je Pavlův přístup k financování duchovní práce přenositelný do současnosti. Při pokusu hledat v Bibli jisté poučení či směrnice – v našem případě řešení otázky financování církve bez státní podpory – je nezbytné zohlednit odlišnou historickou a sociální situaci církve doby novozákonní a současné, a to jak při srovnání putujících kazatelů a dnešních duchovních, tak také prvních křesťanských komunit a již etablovaných církví.

Připomeňme, že v Novém zákoně je doložena jak existence putujících kazatelů, tak usedlých sympatizantů a komunit – a to v prostředí palestinském i helénistickém.³¹ Přes jejich odlišný *éthos* a sociální roli v raném křesťan-

²⁸ J. B. Souček, *Teologie apoštola Pavla*, Praha: Kalich, 1982, s. 228.

²⁹ David E. Briones, *Paul's Financial Policy: A Socio-Theological Approach*, London: Bloomsbury T&T Clark, 2013, s. 218nn.

³⁰ J. B. Souček, „Národ v Bibli“, in: *Pro národ posvěcený Bohu*, Praha: YMCA, 1939, s. 1.

³¹ M. Ryšková, *Doba Ježíše Nazaretského*, Praha: Karolinum, 2008, s. 370n. Životní styl prvních učedníků (tzv. *Wanderradikalismus*) se postupně proměňoval. Jak píše Gerd Theissen: „Radikálnost putujících charismatiků ustoupila u něho [apoštola Pavla] orientaci na potřeby lokálních sborů. Jeho *éthos* byl umírněnější“. *Úvod do Nového zákona*, Jihlava: Mlýn, 2008, s. 61.

ství lze jejich vztah označit jako komplementární (Theissen), usedlé obce totiž poskytovaly potulným „charismatickým“ nezbytné sociální a materiální zázemí.³² Po dvou tisíciletích žije církev v západní Evropě i většina duchovních pracovníků usedlejšími a také daleko nákladnějšími životními stylem ve srovnání s putujícími kazateli, kteří žili a sloužili bez stálého domova, bez rodin a dalšího zajištění.³³ Nelze přehlédnout ani další odlišnosti – kupříkladu chybějící rozvinutou eklesiologii, diakonickou práci nebo bohoslužebné budovy; první sbory se scházely zejména v domech svých movitějších členů – křesťanských patronů a mecenášů, jako byl např. Filemon (Fm 2).

S vědomím značné historické, sociální i kulturní propasti mezi životem církve novozákonní a současné, předkládám zde tři *svobody a práva*, které lze odvodit z uvedených biblických textů. Nutno podotknout, že zmíněné modely souvisejí s dáváním a financemi obecně, protože mzdové náklady představují zásadní položku sborového a církevního rozpočtu:

a) Svoboda a právo být plně/částečně placeným pracovníkem: přijímat finanční podporu jako učitel kazatel evangelia (1K 9,18), učitel Slova (Ga 6,6) na plný nebo částečný úvazek.

Tak i Pán ustanovil, aby ti, kteří zvěstují evangelium, měli z evangelia obživu. (1K 9,14)

Dělník je hoden své mzdy. (L 10,7; srov. 1K 9,6–14)

b) Svoboda a právo být neplaceným pracovníkem: odmítnout finanční podporu ze sboru a místa, ve kterém působím, a vydělávat si na vlastní službu „světskou“ prací (manuální či duševní).

³² Podrobněji Gerd Theissen, *Soziologie der Jesusbewegung*, 5. vyd., München: Chr. Kaiser, 1988, ke komplementaritě obou skupin viz s. 14, 21, 26.

³³ Viz J. Gnilka, *Ježíš Nazaretský – poselství a historie*, Praha: Vyšehrad, 2001, s. 153nn.

Jistě si, bratří, vzpomínáte na naše úsilí a námahu, jak jsme ve dne v noci pracovali, abychom nikomu z vás nebyli na obtíž, když jsme vám přinesli Boží evangelium. (1Te 2,9)

To snad jen já a Barnabáš jsme povinni vydělávat si na živobytí? (1K 9,6)

... vzdal jsem se práva, které mám jako kazatel evangelia. (1K 9,18)

c) Svoboda a právo být podporován z jiných zdrojů: ochota přijmout finanční podporu od jiných křesťanů i křesťanských sborů (2K 11,8; Fp 4,14–15; Fm 22), přátel, mecenášů a sponzorů na vlastní službu mimo své působišťe – řekněme současnou terminologií, osobní *fundraising* pro vlastní duchovní práci.

Avšak učinili jste dobře, když jste mi pomohli v mých těžkostech. I vy to víte, Filipští, že v počátcích evangelia, když jsem vyšel z Makedonie, ani jedna církev se nepodílela se mnou v příjmech a vydáních, jen vy sami; vždyť i do Tesaloniky víc než jednou jste mi poslali na mé potřeby. (Fp 4,14–16)

Již započatý proces snižování státní podpory církvím, který má vést k úplnému samofinancování, otevírá otázku po udržitelnosti zavedeného systému, a to jak na straně zaměstnavatelů (církví), tak zaměstnanců (placených duchovních). V případě služby apoštola Pavla je zřejmá velká míra flexibility a kombinace různých zdrojů jeho příjmů. V Korintu i v Tesalonice si apoštol vydělával řemeslem (1K 9,6; 1Te 2,9), ale také přijal pomoc od křesťanů z jiných sborů (2K 11,9; Fp 4,16).

Podobně jako v případě antických filosofů nebo později křesťanských kazatelů můžeme rozvažovat silné a slabé stránky jednotlivých modelů financování, pokládat si kritické otázky v kontextu současného života církve ohledně jejich dopadu na místní sbor i „církevní zaměstnance“. Placený pracovník církve (kazatel, farář) může sklouznout k vyučování na zakázku, může být také považován za břemeno pro místní sbor (varování zaznívá

v Pavlových listech či v Didaché). Mzda duchovního, ať už je nízká, či nadprůměrná, může vyvolávat pochybnosti o jeho skutečných motivech. Naproti tomu příjem získaný vlastní prací kazatele omezuje výše zmíněné námitky, přináší větší míru nezávislosti, někdy dokonce i příležitost k misijní činnosti podobně jako Pavlovo řemeslo provozované v dílně.³⁴ S touto nezávislostí však civilní zaměstnání představuje určité časové omezení – veškeré úsilí nemůže být věnováno práci pro křesťanskou obec, odborný rozvoj či studium apod. (srov. Sír 38,24–34).

Domnívám se, že otevřená diskuse o výše uvedených možnostech s jejich klady a zápory může pomoci projasnit otázku financování nákladů spojených se službou duchovních v době bez prostředků ze státního rozpočtu, a to ve dvou rovinách: Jaký z modelů je vhodný a přijatelný pro konkrétního duchovního, ale také pro danou církev či místní společenství křesťanů?

Exkurs: Svědectví Didaché – desátky a dávání

Stojí za povšimnutí, že v Pavlových listech není jako zdroj podpory apoštolské práce vůbec zmíněn „desátek“, a to dokonce ani v pasážích, kde se apoštol výslovně odvolává na Mojžíšův zákon (viz v 1K 9,9n, srov. Dt 25,4). Právě desátek by mohl sloužit jako jeden z podpůrných argumentů pro dávání a podporu duchovních v rané církvi. Tento přenos praxe starozákonního desátku do života církve není doložen nikde v Novém zákoně.

Zajímavé svědectví z přelomu 1.–2. st. po Kr. nacházíme v raně křesťanském spisu Didaché.³⁵ Zde je doložena výzva ke štědrosti a almužnám, ale také varování před „duchovními příživníky“ a „falešnými apoštoly/proroky“, kteří by chtěli získat prostředky ve svůj prospěch. Na tomto pozadí je pochopitelný Pavlův postoj nepřijímat v některých sborech podporu pro svou apoštolskou práci. Spis může sloužit jako dobrá ilustrace již zmíněné

³⁴ Připomíná Hock, *The Social Context of Paul's Ministry*, s. 68.

³⁵ Citováno dle českého vydání Didaché in: *Spisy apoštolských otců*, 3. rev. vyd., Praha: Kalich, 2004, překlad D. Drápal.

komplementarity mezi usedlými křesťanskými obcemi a putujícími kazateli.³⁶

Odcházející apoštol si má vzít pouze „chleba na cestu“, pokud by žádal stříbro, je podle Didaché lživým prorokem (Did 11,6). „Kdo by v Duchu řekl: ‚Dejte mi peníze‘ nebo něco jiného, neposlechněte ho; řekne-li však, že má dát jiným, kteří jsou v nedostatku, nechť jej nikdo nesoudí.“ (srov. Did 11,12) Naproti tomu pravdivý prorok je jako pravý učitel hoden své stravy (Did 13,1–2). Pro naše téma je zajímavé pokračování: „Každou prvotinu plodů lisu i humna, skotu i skopců vezmeš a dáš prorokům – ti jsou totiž vašimi velekněžími. Nemáte-li proroka, dejte to chudým.“ (Did 13,3–4) Dále je zmíněno dávání „prvotiny“³⁷ peněz, oděvu a veškeré věci (Did 13,6). „Vaše modlitby a almužny a všechny skutky dělejte tak, jak je to v evangeliu našeho Pána.“ (Did 15,4) Předpokládá se, že k modlitbám patří také sociální rozměr.

S ohledem na dávání obecně (včetně desátků) můžeme pozorovat tyto základní tendence a vývoj ve srovnání se starozákonní tradicí: 1. desátky se začaly vztahovat na veškeré plodiny (dokládá Nový zákon: desátek z „koření i bylinek“, Mišna – traktát Maasrot aj., Didaché); 2. později v raném křesťanství zahrnovaly desátky také peníze (Did 13,6); 3. došlo ke ztotožnění starozákonních Levitů jako příjemců „desátků“ s křesťanskými duchovními (podle Did 13,3–4 jsou „proroci“ velekněžími). Další vývoj pojetí desátku v patristice pokračoval tímto směrem: biskupové byli ztotožnění s veleknězem, starší s kněžími a diakoni s lévijci.³⁸ Tento typologický přístup je jednou z možností, jak zdůvodnit povinnost odvádět desátek v době po Kristu. V listech apoštola Pavla je zmíněno obecné „právo“ (řec. *exousia*) apoštolů nebo služebníků přijímat podporu ze strany křesťanské komunity (1K 9,18; Ga 6,6), nicméně odvody ve formě desátků pro účely zajištění

³⁶ Viz Gerd Theissen, *Soziologie der Jesusbewegung*, s. 26.

³⁷ Řec. *aparché*: prvotina (při oběti), první díl darovaný Hospodinu. V LXX v kultickém významu např. Ex 25,3; Nu 5,9, prvotina z plodů (Dt 26,10).

³⁸ Ch. J. Wilson, „Tithe“, in: *Anchor Bible Dictionary VI*, New York: Doubleday, 1992, s. 578–580.

misijní nebo sociální práce (např. jako součást sbírek pro Jeruzalém) nejsou doložitelné. Nelze vyloučit, že v rané církvi došlo k přeznačení funkce desáteků – jak o tom svědčí Didaché – již před Pavlem nebo v jeho době.

Závěr: evangelium zadarmo?

Z předešlých odstavců je zřejmé, že Pavlovo zvěstování evangelia *zadarmo* nebylo tak docela *zadarmo*. Aby mohl misijně působit jako putující kazatel evangelia bez nároku na mzdu a úhradu výdajů nezbytných k životu, musel nacházet jiné zdroje příjmů a rozličné podpory, které mu umožňovaly pokrýt jeho živobytí i všechny náklady spojené s apoštolskou službou (např. cestování, ubytování, svitky papyru pro psaní apoštolských listů apod.). Kromě zmínek o namáhavé manuální práci dokládají novozákonní texty existenci sítě podporovatelů, kteří měli s Pavlem „koinónii“ a větším nebo menším dílem se staly partnery a mecenáši jeho apoštolské činnosti. Dodejme, že forma pomoci byla daleko širší a pestřejší než evokuje název studie „finanční podpora“.

Dále je zřejmá Pavlova flexibilita, s jakou přistupoval k zajištění své misijní práce. Jeho svoboda a ochota podporu přijímat i odmítat a vydělávat si vlastní prací nebyla programovou osobní nezávislostí ani všeobecným principem, nýbrž reflektovala aktuální poměry v daném místě a sboru, v němž apoštol právě působil.³⁹ Jednalo se o viditelný projev sebeomezení a nevyužití určitých „apoštolských práv“ (1K 9,4–18) – mohli bychom to označit jako příklad kontextualizace a adaptace jeho misijní práce. Pavel tímto způsobem definoval model apoštolské autority i své služby (2Te 3,9). Na pozadí soudobé kritiky sofistů, zneužívání pohostinnosti ze strany putujících kazatelů a „kupčení s Božím slovem“ (2K 2,17) tím Pavel chránil svoji misijní práci před pochybnostmi ohledně vlastní motivace k ní. A tak v některých sborech podporu s vděčností přijímal, jinde ji odmítal a vědomě se vzdal využívat svého práva (1K 9,18). „Jiné církve jsem okrádal, když jsem od

³⁹ Podobně např. H. Conzelmann, *Der erste Brief an die Korinther*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1969, s. 181.

nich přijímal podporu, abych mohl sloužit vám. Když jsem byl u vás a měl jsem nedostatek, nikomu jsem nebyl na obtíž.“ (2K 11,8–9). Aby tedy někteří mohli *dostávat* evangelium zadarmo, museli naopak jiní štědře *dávat*, tj. různými formami dobrovolně podporovat jeho misijní práci. Vedle toho a spolu s tím musel apoštol Pavel pokrývat své výdaje z *příjmů vlastní práce*. V souvislosti s financováním církve můžeme konstatovat, že na příkladu apoštola Pavla je potvrzena platnost obecného pravidla *nihil gratis*, tj. že ve skutečnosti nic není úplně zadarmo – ani zvěstování evangelia.